

Anna Sochacka

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-8011-6817>

e-mail: ansoch1@poczta.onet.pl

Polityczne i osadnicze aspekty delimitacji na pograniczu ziemi chełmskiej i lubelskiej w 1359 r.

*Political and Settlement Aspects of Delimitation in the Borderland of Chelm
and Lublin Lands in 1359*

ABSTRACT

A document from 1359, containing a description of the procedure for the renewal by the starosts of Lublin and Chelm of the section of the border between the Lublin land, belonging to the Kingdom of Poland, and the Chelm land, administered by Lithuania at the time, gives grounds for the conclusion that the Polish king treated the peace that came from 1355 onwards in Polish-Lithuanian relations as a temporary solution, and the power of Prince George in the Chelm land as not fully sovereign. The main content of the document makes it possible not only to indicate the course of the former Polish-Ruthenian border, but also leads to conclusions about the geographical (characterised by a large number of marshy swamps and forests) and cultural landscape on the Giełczew,

PUBLICATION INFO				
			UMCS UNIWERSYTET MARIA CURIE-SKŁODOWSKIEJ	e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Anna Sochacka, professor emeritus of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Author's own funds				
SUBMITTED: 2023.10.25	ACCEPTED: 2024.03.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

Łopa and Żółkiewka rivers (management of forests by building beehives, peasant migrations between the Lublin and Chełm lands). Disputes between the inhabitants of Oleśniki, Suchodoły and Pilaszkowice on the Polish side and Dobryniów, Stężycza, Gorzków, and Żółkiewka on the Chełm side were connected with the intensification of settlement in this area, also visible after 1359. In the second half of the 14th century and the beginning of the 15th century a number of new villages appeared here: Dąbie, Siedliska, Łopiennik, Krzywe, Orchowiec, Izdebnó and Poperczyn.

Key words: Polish-Ruthenian border, Polish-Lithuanian relations, settlement on the Giełczwia, Łopa and Żółkiewka rivers

STRESZCZENIE

Dokument z 1359 r. zawierający opis procedury odnowienia przez starostów lubelskiego i chełmskiego odcinka granicy między należąca do Królestwa Polskiego ziemią lubelską a zarządzaną w tym czasie przez Litwę ziemią chełmską daje podstawy do wniosku, że król polski pokój, który nastąpił od 1355 r. w stosunkach polsko-litewskich, traktował jak rozwiązanie chwilowe, a władzę księcia Jerzego w ziemi chełmskiej jako nie w pełni suwerenną. Główna treść dokumentu pozwala nie tylko wskazać przebieg dawnej granicy polsko-ruskiej, ale prowadzi również do wniosków o krajobrazie geograficznym (cechującym się dużą liczbą podmokłych bagien i lasów) i kulturowym nad rzekami Giełczew, Łopa i Żółkiewka (zagospodarowywanie lasów poprzez budowę barci, migracje chłopów między ziemią lubelską a chełmską). Spory między mieszkańcami Oleśnik, Suchodołów i Pilaszkowic po stronie polskiej a Dobryniowem, Stężyczą, Gorzkowem i Żółkwią po stronie chełmskiej wiązały się z intensyfikacją osadnictwa w tym rejonie, widoczną też po 1359 r. – w drugiej połowie XIV i początkach XV w. pojawiło się tu szereg nowych wsi: Dąbie, Siedliska, Łopiennik, Krzywe, Orchowiec, Izdebnó i Poperczyn.

Słowa kluczowe: granica polsko-ruska, stosunki polsko-litewskie, osadnictwo nad Giełczwią, Łopą i Żółkiewką.

Dokument wystawiony przez starostę lubelskiego 11 listopada 1359 r., zawierający opis postępowania delimitacyjnego na pograniczu ziem lubelskiej i chełmskiej, funkcjonuje w badaniach historycznych od 1925 r., gdy Henryk Paszkiewicz opublikował jego kopię z Metryki Koronnej w przypisie do monografii stosunków polsko-ruskich za Kazimierza Wielkiego¹. Wprawdzie źródło to było znane wcześniejszym badaczom (Teodor Wierzbicki uwzględnił je w sumariuszu Metryki Koronnej, Oskar Halecki wskazał je Paszkiewiczowi), ale nie budziło szczególnego zainteresowania. Dopiero w ostatnim stuleciu dostrzeżono w tym dokumencie przesłanki do wnioskowania o stosunkach polsko-litewskich u progu drugiej połowy XIV w.² oraz o sytuacji osadniczej i własnościowej na po-

¹ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925 – przedruk Kraków 2002, s. 201–203.

² Akt graniczny z 1359 r. uznawany jest za jeden z dowodów na przyjazne stosunki z pogańską Litwą w latach 1357–1364, uzasadniane dążeniem do jej chrystianizacji,

graniczu należącej do Królestwa Polskiego ziemi lubelskiej i pozostającej w tym czasie we władaniu książąt litewskich ziemi chełmskiej³. Dostęp do omawianego dokumentu wydatnie ułatwiła jego nowa publikacja w 1969 r. przez Stanisława Kurasia i Irenę Sułkowską-Kuraś w *Zbiorze dokumentów małopolskich*⁴. Jednak nie wszystkie aspekty opisanego w nim wydarzenia zostały uwzględnione w dotychczasowych opracowaniach; niedosyt budzą zwłaszcza analizy zawartego w dokumencie opisu ujechanej granicy w licznych badaniach średniowiecznych rubieży⁵.

Dociekając okoliczności powstania analizowanego dokumentu, warto zastanowić się nad przyczyną podjęcia działań granicznych właśnie w tym momencie, czyli w jakim stopniu mogły one wiązać się z aktualnymi stosunkami polsko-litewskimi? Delimitacja obszarów pozostających pod władzą różnych państw często była jednym z punktów umów pokojowych, zwłaszcza w odniesieniu do terytoriów spornych. Konflikty Polski z Litwą po 1340 r. dotyczyły praw książąt litewskich do władania ruską schedą po Romanowiczach, w tym ziemią chełmską i bełską. W układzie rozejmowym polsko-litewskim z 1352 r. obie te ziemie oddane zostały we władanie Litwy i choć umowa została wkrótce zerwana i w latach 1353 i 1355 miały miejsce zbrojne starcia, to owo postanowienie zapewne uznano za obowiązujące, gdy Kazimierz Wielki postawił w 1356 r. na zbliżenie z Litwą, wygaszenie wojny w imię wspólnej walki z krzyżakami i na starania o jej chrystianizację⁶. Można przypuszczać, że taki stan utrzymano w efekcie spotkania króla z książętami litewskimi na Lubelszczyźnie w czerwcu 1358 r. Nie zachowały się wiadomości o przedmiocie ich rozmów; niewykluczone, że dotyczyły – jak domyślają się historycy

a wynikające z nadziei na wspólną walkę z Zakonem Krzyżackim (*ibidem*, s. 199–201; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1, *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 158).

³ A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 24; W. Czarnecki, *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, „Rocznik Chełmski” 1997, 3, s. 21, 22; idem, *Kształtowanie podstaw terytorialnych ziemi chełmskiej w średniowieczu i jej krajobraz naturalny*, „Rocznik Chełmski” 2007, 11, s. 18.

⁴ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, *Dokumenty z lat 1211–1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, nr 961. Tłumaczenie dokumentu na język polski, dokonane przez filologa klasycznego Roberta Sochania, zamieścił regionalista Lech Dziedzic w pracy *Relikty plemiennych struktur terytorialno-sąsiedzkich w dokumencie granicznym z 1359 r.* („Nestor. Czasopismo-Artystyczne” 2018, 1 (43), s. 11–13). Niestety jest to przekład z wieloma błędami.

⁵ Vide: omówienie tej problematyki w artykule Roberta Jopa, *W sprawie metod badania granic średniowiecznych*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2013, s. 239–252.

⁶ G. Błaszczuk, *op. cit.*, s. 155–157.

– oddania Litwie Wołynia, małżeństwa Kenny Olgierdówny z księciem słupskim Kazimierzem i erygowania łańskiejskiego biskupstwa w Chełmie⁷.

Wtedy też możliwa była decyzja o ściślejszym rozgraniczeniu ziemi chełmskiej i lubelskiej⁸. Z treści analizowanego dokumentu wynika, że na polecenie króla polskiego Kazimierza i za zgodą księcia Jerzego⁹, nazwanego tu *haeres* chełmski, granicę wyznaczyć mieli Grot z Chrobrzan, starosta lubelski, i Andrzej Szerkalicz z Krupego, wojewoda i starosta chełmski, zatem sprawie delimitacji lubelsko-chełmskiej nadano rangę międzypaństwową (pełnomocnictwo od władców dane urzędnikom), jednak mało prawdopodobne jest, by ich działanie wynikało z układu polsko-litewskiego z 1358 r., bowiem interesującej nas delimitacji dokonano prawie półtora roku później i dotyczyła ona tylko fragmentu granicy, gdzie konflikt miał charakter lokalny i nie wiązał się z ogólnym stanem stosunków polsko-litewskich – co najwyżej moment wzajemnego zbliżenia sprzyjał podjęciu działania wynikłego z potrzeby rozwiązania szczegółowych problemów w domenach litewskich i polskich na ruskim pograniczu.

Granica państwowa między Królestwem Polskim a Księstwem Halicko-Włodzimierskim oddzielała ziemię lubelską od chełmskich posiadłości książąt ruskich od kilku stuleci i choć nie zachowały się wiadomości o jej szczegółowym przebiegu, to był on znany i przypuszczalnie respektowany przez nowych litewskich władców Rusi. Z treści analizowanego dokumentu wynika, że nie chodziło o wyznaczenie nowej granicy, a tylko o sprecyzowanie zasięgu obu ziem. W Królestwie Polskim już w tym czasie czynności rozgraniczeń majątkowych należały do kompetencji podkomorznych ziemskich¹⁰ (w naszym przypadku byłby to podkomo-

⁷ *Ibidem*, s. 158.

⁸ Nieco wcześniej, w sierpniu 1358 r., wyznaczenia granicy między Litwą a Mazowszem dokonali książęta litewscy i kasztelanowie mazowieccy działający w imieniu swoich władców Kiejstuta i Siemowita III, co było zapewne poprzedzone jakimś układem politycznym rozstrzygającym kwestię władzy nad spornym terytorium (*ibidem*, s. 96; A. Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów (1341–1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010, s. 26).

⁹ H. Paszkiewicz upatrywał tu Jerzego Narymuntowicza (*op. cit.*, s. 228), podobnie inni dawniejsi badacze (cf. W. Czarnecki, *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012, s. 18, przyp. 12), zaś wydawcy dokumentu w *Zbiorze dokumentów małopolskich* oraz A. Świeżawski (*Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1997, s. 71) i G. Błaszczuk (*op. cit.*, s. 158, 159) optowali za Jerzym Koriatowiczem. Rozstrzygające wydają się ustalenia J. Tęgowskiego wskazujące jednak na Narymuntowicza (*Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 34).

¹⁰ A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970, s. 44 i nn.; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 100, 101.

rzy sandomierski¹¹), tymczasem król zlecił zadanie staroście lubelskiemu, czyli urzędnikowi reprezentującemu władzę królewską, powoływanemu za Kazimierza Wielkiego przeważnie w bardziej odległych od centrum rejonach państwa¹². Grot z Chrobrzan to kasztelan zawichojski, pierwszy znany starosta lubelski¹³, w naszym dokumencie tytułujący się *haeres et capitaneus Lublinensis et dominus generalis terrae Lublinensis*. Powierzenie właśnie jemu zadania ujechania i odnowienia granicy nawiązuje do praktyki stosowanej przez króla w podległej mu części Rusi¹⁴. Akcja dotycząca dwu państw wymagała obecności równorzędnych urzędników ze strony polskiej i litewskiej, tymczasem na Rusi nie było jeszcze urzędu równoważnego polskiemu podkomorzemu, natomiast w Polsce nie funkcjonował urząd tożsamy z ruskim wojewodą, który jednak można było uznać za zbliżony do polskiego starosty¹⁵. Andrzejowi Szerkaliczowi przypisano więc oba tytuły: wojewody i starosty chełmskiego (*generalis pallatinus et capitaneus terrae Chelmensis*). Takie sformułowanie było być może także przejawem polityki zmierzającej do włączenia ziem ruskich do państwa polskiego i ujednolicania ustroju obu części władztwa ostatniego Piasta drogą adaptacji urzędów ruskich przez polski model ustrojowy¹⁶.

¹¹ Na urzędzie tym notowany był w latach 1356–1368 Rafał z Tarnowa (*Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. 6, *Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka et al., Wrocław–Warszawa–Kraków 1990 [dalej: UrzMłp.], nr 835). W ziemi lubelskiej urząd podkomorzego został wydzielony z podkomorstwa sandomierskiego dopiero w 1436 r. (*ibidem*, s. 15).

¹² A. Gąsiorowski, *Urzednicy*, s. 146; idem, *Początki sądów grodzkich w średniowiecznej Polsce*, w: idem, *Państwo i społeczeństwo późnośredniowiecznej Polski. Pisma wybrane*, red. T. Jurek, A. Kozak, Warszawa–Poznań 2022, s. 142 – przedruk z „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, 26, 2.

¹³ Jako starosta lubelski notowany prawdopodobnie już 21 I 1359 (Archiwum Państwowe w Kielcach, Archiwum Małachowskich, sygn. 258, s. 6 – mylnie zapewne odczytany w kopii jako *castellanus Lublinensis*, którym został dopiero w 1363 r. UrzMłp., nr 531) i 11 XI t.r. (UrzMłp. nr 1304). Szerzej o związkach genealogicznych i karierze Grota vide: J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992 („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1992, 85, 1), s. 129–133; A. Marzec, *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 212, 213, 305.

¹⁴ Np. w ziemi przemyskiej delimitację przeprowadzał starosta generalny Rusi w obecności miejscowych bojarów (cf. *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, nr 943, nr 946).

¹⁵ Takie traktowanie wojewodów ruskich sugerują zamienne nominacje tych urzędników i starostów we Lwowie za Kazimierza Wielkiego (J. Szyszka, *Kształtowanie się podziałów terytorialnych Rusi Czerwonej na przykładzie ziemi lwowskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2011, 3(7), s. 126). O „województwach ruskich” vide: H. Paszkiewicz, *op. cit.*, s. 268–270; K. Maleczyński, *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783*, Lwów 1938, s. 42.

¹⁶ H. Paszkiewicz, *op. cit.*, s. 268.

Tendencja do zacierania politycznej odrębności obu terytoriów mogła spowodować, że w brzmieniu dokumentu starano się unikać informacji, iż odtwarzana granica była granicą z Rusią i przeważnie wskazywana tu jest ziemia chełmska¹⁷; nie używano słowa *granicies*, tylko terminu *śladogonie*, jakby chciano podkreślić, że chodzi wyłącznie o zasięg obszarów przynależnych do sąsiednich wsi. Nie pojawia się też w treści dokumentu księstwo chełmsko-bełskie, a Jerzego nie nazwano księciem chełmskim, choć panował nad terytorium tej właśnie rangi¹⁸. Widać, że strona polska ostrożnie sformułowała dokument, uważając, by nie stwarzać wrażenia, że uznaje władzę litewską nad Rusią za trwałą, bowiem ostateczne rozstrzygnięcie wciąż w tym względzie nie zapadło.

Nieznane jest miejsce sporządzenia tego obszernego i szczegółowego dokumentu. O obsłudze kancelaryjnej urzędu starościńskiego w początkach jego funkcjonowania w zjednoczonym państwie niewiele wiadomo¹⁹, tym bardziej w odniesieniu do pierwszego starosty lubelskiego²⁰. Najpewniej korzystał on z usług osobistego sekretarza²¹. Treść i forma dyplomu wskazują, że jest to dzieło kompetentnego dyktatora, któremu nieobce były arkana polityki ruskiej króla. Można przypuszczać, że był to ktoś z kręgu kancelarii królewskiej lub biskupiej krakowskiej, gdyż starosta Grot z Chrobrzan jako bratanek biskupa Jana Grotowica (w latach 1326–1347) i kanonik krakowski (w latach 1329–1333 – od 1352 r. kanonię krakowską miał jego brat Jan), a następnie już jako człowiek świecki robiący karierę przy królu²², mógł mieć kontakty z ludźmi uczonymi, dokumentującymi działania zwierzchników obu tych środowisk²³.

¹⁷ Raz tylko idąc znad Wieprza borem nad rzekę płynącą ze s le z n e g o b l o t h a , złożono przysięgę, że po prawej stronie bór należy do ziemi lubelskiej *et ad sinistram Ruthenicalie, ad Dobrinow*, zaś we wzmiance o bojarach uczestniczących w delimitacji wskazano też, że są *de terra Rutenicali*.

¹⁸ J. Tęgowski, *op. cit.*, s. 35.

¹⁹ Starosta wielkopolski dysponował aparatem urzędniczym, w którym mieścił się pisarz towarzyszący mu w czasie sprawowania sądów (A. Gąsiorowski, *Początki*, s. 146).

²⁰ Pierwsze wzmianki o związanym z sądem starosty pisarzu grodzkim lubelskim Marcynie mamy dopiero z 1413 r. (*Rachunki żupne bocheńskie z lat 1394–1421*, wyd. J. Karwańska, „Archiwum Komisji Historycznej PAU” 1939, 15, s. 179, 182; Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Księgi Ziemskie Lubelskie [dalej: KZL], sygn. 1, s. 82), a wiadomości o pisarzu ziemskim lubelskim pojawiają się jeszcze później, w 1419 r. (Urzmłp, nr 551).

²¹ S. Nawrocki, *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*, Poznań 1998, s. 57.

²² J. Wroniszewski, *op. cit.*, s. 129–131.

²³ O bliskich kontaktach kancelarii biskupiej i królewskiej w czasach Kazimierza Wielkiego vide: J. Skupieński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 1997, s. 36–48.

Rozgraniczenia dokonano w licznym gronie, które można uznać za rodzaj komisji złożonej ze stojących na czele starostów, jako komisarzy królewskich sprawujących sąd graniczny²⁴, mieszkańców ziem lubelskiej i chełmskiej²⁵ oraz wyznaczonych przez pełnomocników władców starców (po sześciu z każdej ziemi, wyliczonych imiennie), którzy mieli wskazywać miejsca od dawna przynależne do obu ziem według pamięci ich samych, ich dziadów i ojców. Zatem podstawą postępowania delimitacyjnego była granica funkcjonująca w tym rejonie od co najmniej trzech pokoleń, a być może i znacznie wcześniej²⁶. Jako powód podjęcia działań podano prośby ziemian dotyczące śladogoni i pożytków (z barci)²⁷, czyli był to problem tylko lokalny, a sformułowanie użyte przez wystawców dokumentu: *nos facientes perpetuaem, videlicet mir* nie wiązało się z przywracaniem „miru” między Polską a Litwą, a tylko pacyfikacją stosunków na odcinku granicy, gdzie dochodziło nawet do krwawych konfliktów, jak wynika z narracji omawianego aktu: „aby więcej krew chrześcijańska nie była przelewana przez obie strony, aby więcej

²⁴ W dokumencie dwukrotnie podkreślono, że wystawcy działali *ex speciali mandato* króla i *ex consensu* księcia.

²⁵ Ten passus brzmi: „[...] de Lublin(ensi) terra fecerunt omnes dominos et nobiles terre et de terra Rutenicali etiam omnes milites, vlgariter boiari et omnes antiquos, videlicet starcze”. Można wątpić, by na delimitacji stawiła się wszystka szlachta z obu stron; najpewniej obecni byli głównie właściciele dóbr nadgranicznych i współpracownicy obu dostojników, których spotykamy w dyspozycji i testacji: wśród 12 starców powołanych do świadczenia o granicy z bardziej odległych wsi wymienieni zostali tylko czterej: Moryś i Mikołaj z Krzczonowa ze strony polskiej oraz Stebli z Płonki i Oleksa Pełczyc z Chłaniowa ze strony ruskiej; służbę w grodzie lubelskim pełnili wyznaczeni do pilnowania prawa na granicy Miksa z Sobianowic i Bohemus z Piotrowic *serui regis et castrenses* (może to justycjariusze?), podobnie jak z drugiej strony Krystyn z Bezka i Hawryło z Łyszcz *seruus serenissimi pricipis Georgii*; testatorzy dokumentu to chorąży lubelski Bernard Jaszczowski i sędzia ziemski lubelski Adam z Bychawy oraz Mikosz z Bystrzejowic, których można uznać za współpracowników starosty. Ze strony przeciwnej świadkami byli Chodko ze Stołpia z bratem Jackiem i Andrejko Gedinidowicz z Leszczan, o których brak bliższych danych (cf. W. Czarnecki, *Nobiles Chelmenses. Wybrane rodziny w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności. Studia osadniczo-genealogiczne*, Stary Toruń 2016, s. 113).

²⁶ Wydaje się, że zbyt ostrożnie interpretują to D. Stańczyk („Możemy więc informacje dokumentu z 1359 r. [...] cofnąć do czasów sprzed 1340 r.” – *Pogranicze polsko-ruskie odcinka nadbużańskiego w świetle źródeł ruskich XII–XIV wieku i w historiografii*, w: *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, red. M. Parczewski, S. Czopek, Rzeszów 1996, s. 211) i A. Janeczek („Aktualność tej sytuacji bez obawy można rozciągnąć na czasy państwa halicko-wołyńskiego, przynajmniej do pierwszej połowy XIV w.” – *Granice a procesy osadnicze: średniowieczna Ruś Halicka w polu interferencji*, w: *Początki*, s. 295).

²⁷ „[...] pro quibus Sladogone et pro utilitatibus saepissime verbis commonebant nos nostri terrigenae”.

nie mnożyły się walki z powodu owych śladogoni²⁸. Wynikały one z braku sprecyzowania granic poszczególnych wsi, czyli ich śladogoni/śladogonów (nazwa nawiązująca do dawnego obowiązku śladu, tj. ścigania przestępców przez osadników do krańca wsi²⁹). Konflikty pojawiały się zapewne wskutek naruszania własności barci w granicznych borach przez mieszkańców sąsiadujących państw, ale – jak zobaczymy – mogły mieć też podłoże związane z zapotrzebowaniem na osadników.

Granice wczesnośredniowieczne w zasadzie wiązały się z odwiecznymi formami geograficznymi nieprzyjaznymi osadnictwu, takimi jak wysokie góry, rozległe bagna, szerokie podmokłe doliny wielkich rzek czy większe obszary jałowych gleb. Między Polską a Rusią takich przeszkód nie było³⁰, a rozdział terytoriów obu państw opierał się na barierach łatwiejszych do pokonania – granice tworzyły pasy bezludnych puszczy i bagien, stopniowo poddawanych eksploatacji przez człowieka. Z taką sytuacją mamy do czynienia w rejonie objętym rozgraniczeniem w 1359 r.

Postępowanie delimitacyjne zaczęto nad rzeką Wieprz na przesepnym dole przy miejscu zwanym Przespa³¹. Nazwa ta, znana na terenach wschodniosłowiańskich w formie „Perespa”, wskazywała na rodzaj sztucznej przeszkody (językoznawcy sytuują ją w grupie nazw typu Tyniec, Zawada, Okopy itp.³²), niewykluczone, że jakiegoś obiektu związanego z granicą usytuowanego w pobliżu obniżenia terenu (dół). Warta rozważenia jest też propozycja Andrzeja Rozwałki, który skłonny

²⁸ „[...] ut sanguis Christiana plus non refundaretur ex utraque parte, ut istae guerrae plus non augmentarentur, quae sunt gestae pro istis S l a d o g o n i e ”.

²⁹ J. Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936, s. 35; K. Modzelewski, *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego*, wyd. 2, Poznań 2000, s. 59, 163, 208; J.S. Matuszewski, *Vicinia id est... Poszukiwania alternatywnej koncepcji staropolskiego opola*, Łódź 1991, s. 163–177. Na Rusi obowiązek śladu utrzymywał się jeszcze w połowie XVII w. (A. Hurbyk, *Wspólnota wiejska na Ukrainie w XIV–XVIII w. Ewolucja podstawowych form społeczno-terytorialnych*, „Przegląd Historyczny” 1999, 90, 1, s. 15).

³⁰ A. Janeczek, *Granice*, s. 294; M. Wołoszyn, *Między Gnieznem, Krakowem a Kijowem. Archeologia o wczesnośredniowiecznych relacjach polsko-ruskich i formowaniu polsko-ruskiego pogranicza*, w: *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej – pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*, red. M. Dębiec, M. Wołoszyn, Rzeszów 2007, s. 195.

³¹ Nazwę Przyspa utrzymuje do dziś wąwóz na pograniczu wsi Kolonia Dobryniów i Oleśniki (L. Dziedzic, *op. cit.*, s. 11).

³² О. Цинкаловський, *Матеріали до археології Володимирського повіту*, „Записки Наукового товариства імені Шевченка” 1937, 154, s. 214 i nn. – cyt. za A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa 1993, s. 132.

jest nazwę tę wiązać z drogą i jej przeprawą przez Wieprz³³. Starcy przy owej Przespie zeznali, że (stąd) wzdłuż rzeki wypływającej ze s l e z n e - g o b l o t h a, bory ciągnące się po prawej stronie (tej rzeki) aż po bagno Bielskie należą do Oleśnik i ziemi lubelskiej, zaś po lewej stronie są bory ruskie przynależne do Dobryniowa. Wszyscy zgromadzeni zaprzysięgli ten podział, a wystawcy dokumentu wyznaczyli po dwie osoby ze swego otoczenia³⁴, odpowiedzialne za to, aby nikt (na granicy) nie pobierał myta (? : *ut ipsos nullus praetio conveniret, videlicet przemicil*) ani jej nie zagradał (*ne etiam minaret, videlicet przegrazał*), jak tylko ci, których wyznaczyli starostowie. Dalej postępowano między Oleśnikami a Dobryniowem prosto ku lossowej kaleni³⁵, czyli do mokradła³⁶ porośniętego łożą, gdzie (wszyscy) zaprzysięgli, że dotąd sięgają śladogonie Suchodołów (po prawej) i Dobryniowa (po lewej). Od tej kaleni, tym razem zapisanej jako *Lassewakalen*, przejechali (*equitaverunt*) do *Dambowieczkiego dołu*, wskazując i potwierdzając stare śladogonie; tym dołem (nazwanym fosą, co sugeruje, że mógł to być sztucznie przekopany rów) przeszli (*transiverunt*), dzieląc go po połowie, do rzeki zaczynającej bieg na Krzywym stoku i płynącej do dobryniowskiego młyna (obecnie nosi ona nazwę Łopa). Idąc po obu brzegach rzeki i rozdzielając je między Suchodoły i Stężycę (doszli) do potoku zwanego Krzywy. Następnie komisja dotarła drogą biegnącą z Krzywego stoku do gościńca idącego z Pilaszkowic do niezidentyfikowanego miejsca odczytanego w kopii jako Sburgel; dalej rozgraniczający, idąc drogą (niejasne czy tą z Krzywego stoku, czy gościńcem), dotarli do *salicem locum* zwanego Wierzbka³⁷, gdzie potwierdzili

³³ Argumentem za takim znaczeniem jest droga w niedalekich Fajslawicach nosząca nazwę Przespa (A. Rozwałka, *Naturalne i kulturowe warunki kształtowania się osadnictwa na przykładzie dwóch nadgranicznych parafii ziemi lubelskiej w średniowieczu*, w: *Środowisko – człowiek – cywilizacja*, t. 2, red. L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak, Poznań 2009, s. 237).

³⁴ Vide: wyżej przyp. 25.

³⁵ W dokumencie lub jego kopii najpewniej błędnie zapisano nazwę *Kulosowa kaleni*; był to obszar mokradła (kaleni) o nazwie Łozowa lub Lasowa (Lossowa/Lassewa). Wskazuje na to analiza postępowania komisji „a dicto loco Przespa recte ad Kulossowej (zapewne: ku Lossowej – A.S.) kaleni [...] inter Olesniki et Dobrinow, ibi venientes deiuraverunt śladogonie Suchodołów i Dobryniowa, et ibi transiverunt a Lassewakalen usque ad Dambowieckiego dołu...”, to znaczy, że od Przespy zmierzali ku Lassowej kaleni, gdzie zaprzysięgli śladogonie i od niej przeszli do Dębowieckiego dołu. Z tego wynika, że była jedna, a nie dwie (Kulosowa i Lasewa) kalenie, jak przyjął Stanisław Kuraś w edycji dokumentu i w *Słowniku historyczno-geograficznym województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983, s. 228.

³⁶ *Słownik staropolski*, t. 3, z. 3, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962, s. 227.

³⁷ Może reminiscencją tej nazwy jest strumień zwany „Wyrzpką”, wspomniany w 1443 r. wraz z lasem „Gysdebno”, gdzie następnie sytuuje się wieś Izdebno (L. Dziedzic, *op. cit.*, s. 11).

przysięga, że po prawej jest teren przynależny do Suchodołów, a po lewej do Stężycy i Gorzkowa. Od owej wierzby przeszli między Częstoborowicami a Gorzkowem do Ciemnej łozy, gdzie potwierdzili przynależność terenu po prawej do Pielaszkowic, a po lewej do Żółkwi. Stąd doszli aż na Kobile Kalien, dalej do Smoczki dołu (Siniecki dół?³⁸), czyli fosy, którą dotarli do potoku zwanego Besk *seu* Dobeska³⁹. Kończąc rozgraniczenie w tym miejscu przysięgli (*deuravimus*), że tam, gdzie przeszli, potwierdzili po prawej teren ziemi lubelskiej, a po lewej chełmskiej oraz (zasięgi) śladogoni (tu zapisanych *Starogony*) i barci.

Nie można stwierdzić, czy w powyższym opisie granicy przespa i fosy to ślady jakichś dawnych umocnień albo znaków granicznych, czy tylko użyto tych terminów dla określenia naturalnych form krajobrazu. Natomiast wyraźnie widać, że rozdział terytoriów ruskich i polskich miał podstawę w naturalnych pustkach na porostym lasem i zabagnionym pasie ziemi niczyjej, rozdzielającym osady nad Wieprzem (Oleśniki od Dobryniowa) oraz dorzecza Giełczwi po polskiej stronie (wsie Suchodoły, Częstoborowice, Pielaszkowice) i Żółkiewki po stronie ruskiej (wsie Stężycza, Gorzków, Żółkiew). O podmokłym charakterze okolicy oprócz wskazanych wprost bagien (slezne blotha, Belskie stagnum, Lassewa kaleń, Kobile Kalien) świadczy też występująca tam roślinność: wierzby (*salices*) i zarośla z przewagą tychże (łozy). Tylko pewne fragmenty granicy miały postać linii, gdy była nią rzeczka czy „fosa” dzieląca ziemię lubelską od chełmskiej. Nie można zatem wykluczyć, że w przeszłości granica polsko-ruska w niektórych, łatwiejszych do przebycia miejscach, była wytyczona w sposób linearny, gdyż wspomniane w dokumencie fosy mogły być rowami spotykanymi w praktyce średniowiecznych delimitacji; podobnie można by interpretować zapis *ad salicem locum, dictum videlicet Wierzpka* jako ślad oznaczania granicy poprzez sadzenie wierzb⁴⁰. W 1359 r. nie stawiano jednak żadnych znaków granicznych stosowanych na granicach liniarnych, nie utrwalono rezultatów ujazdu/obchodu w żadnej formie widocznej w terenie, pozostawiono je tylko pamięci jego uczestników i poświadczono dokumentem. Zatrzymując się w określonych punktach,

³⁸ Niewykluczone, że mamy w kopii do czynienia z błędnym odczytem, gdyż w tej okolicy notowano w czasach nowożytnych folwark Siniec, a wieś o tej nazwie istnieje do dziś w pobliżu wąwozu (dołu) widocznego na mapie topograficznej (*Mapa topograficzna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii*, Rzeszów 2011, arkusz 146.14: Żółkiewka – wieś).

³⁹ Być może to potok pojawiający się w połowie wspomnianego wąwozu, spływający do Żółkiewki (tamże).

⁴⁰ R. Kiersnowski, *Znaki graniczne w Polsce średniowiecznej*, „Archeologia Polski” 1960, 5, 2, s. 275, 284–286.

wskazywano zasięg śladogoni i terenów bartniczych obu państw, najczęściej po obu brzegach dzielących je bagien i mokradeł⁴¹.

Po przejściu granicy starostowie (stojąc) *circa collum, videlicet Przyszcza*⁴² nakazali, aby nikt nie przekraczał śladogoni ani z *posznią* (?⁴³), ani z kosą czy siekierą, ani w innej potrzebie, z wyjątkiem pogoni z trąbą (tu niezrozumiały zapis: a Z a p o s k o l i e m B i c z e s k o n i J a m n e) za swoim zwierzęciem. Ci spośród kmieci, którzy odważyliby się przechodzić granicę, będą oddani w niewolę wraz z żoną i dziećmi. Zaznaczono w dokumencie, że ogłoszone to zostało „koło wzgórza, mianowicie przy ścieżce”, bez wskazania nazwy wzgórza, co może nasuwać przypuszczenie, że owo *collum* oznaczało kopiec, często stosowany znak graniczny⁴⁴.

Sformułowane wyżej przypuszczenia, że w opisie z 1359 r. można dostrzec ślady dawniej wytyczonej granicy polsko-ruskiej, mają charakter hipotetyczny, oparty na możliwej jedynie interpretacji terminów *przespa, fossa, collum*, jako przegroda, rów czy kopiec graniczny. Równie prawdopodobne jest, że rubież miała tu naturalny, nieoznaczony charakter pasa bagien dzielących oba państwa.

Ów pas graniczny przed 1359 r. stopniowo zajmowali osadnicy z sąsiadujących z nim wsi, o czym świadczy posiadanie w granicznych borach barci, a być może też kopanie rowów odwadniających teren, jeśli uznamy za takie wspomniane w opisie fosy. W związku z tym musiały też istnieć lokalne drogi, jak wspomniana *via* biegnąca od Krzywego stoku do pilaskowskiego gościńca. Ułatwiało to przenikanie mieszkańców osad polskich i ruskich⁴⁵, co mogło wiązać się ze zbiegostwem i uszczuplaniem ich potencjału demograficznego, a w rezultacie także gospodarczego. Stwierdzenie, że przekraczający granicę kmieci będą wraz z rodziną oddani w niewolę, niewątpliwie miało na celu powstrzymanie zbiegostwa prawdopodobnie głównie ze strony ruskiej na polską, gdyż od schyłku XIII w. niewola jako kara w Polsce nie występowała, żywotna zaś była na Rusi⁴⁶. Zamiesz-

⁴¹ Opis ten zawiera elementy zarówno opisu punktowego, jak i kresu miejsca (wg kategoryzacji przyjętej przez P. Tyszkę, *O metodzie badań nad średniowiecznymi granicami lokalnymi*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1995, 43, 4, s. 425, 426).

⁴² Tak zapewne zapisano sformułowanie p r z y s c z a . S c z a = ścieżka (*Słownik języka polskiego*, t. 6, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1915, s. 52).

⁴³ Może chodziło o *pośnik*, tj. jadło, strawę (*Słownik języka polskiego*, t. 4, red. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1908, s. 793).

⁴⁴ R. Kiersnowski, *op. cit.*, s. 281.

⁴⁵ W XV w. w Oleśnikach notujemy ludność mieszaną polsko-ruską (G. Jawor, *Imigranci ruscy i wołoscy we wsiach województwa lubelskiego w późnym średniowieczu (XIV–XV w.)*, „Annales UMCS. Sectio F” 1988/1989, 43/44, s. 12).

⁴⁶ J. Wyrozumski, *Zagadnienie niewoli w późnym średniowieczu polskim*, w: *Spółczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 2, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1982, s. 135, 136. O niewoli

czenie tej klauzuli w dokumencie najpewniej wiązało się ze zobowiązaniem stron do ekstradycji zbiegów⁴⁷, inaczej bowiem karząc tak dotkliwie przekraczających granicę, a więc odstraszać potencjalnych osadników, postępowano by wbrew własnym interesom.

Liczba osad po obu stronach granicy w połowie XIV w. niekoniecznie odzwierciedla zagospodarowanie tych okolic w przeszłości, gdyż najazdy niszczące ziemię lubelską od XII w. spowodować mogły zanik części istniejących wsi, których śladem mogły być nazwy terenowe: *Belske stagnum* od Bielska (?), *Dambowiecki* dół od Dębowca (? – może to też być nazwa ciekłu wodnego w wąwozie, w pobliżu którego później notowana jest wieś Dąbie⁴⁸), także Smoczki dół, jeśli przyjmiemy lekcję *Sineczki* dół, przechowujący nazwę *Sinieć* (jeszcze w 1406 r. jest to *fluvium et palus nominate Syniecz* oddzielające Gorzków od Żółkwi⁴⁹). Dokument delimitacyjny daje podstawę do wskazania *terminus post quem* pojawienia się kilku wsi notowanych w tym rejonie w XV w. Dotyczy to: Łopiennika⁵⁰, Siedlisk⁵¹,

chłopów w ziemi chełmskiej vide: G. Jawor, *Spółeczności chłopskie w ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, Lublin 2009, s. 92.

⁴⁷ Kwestie związane ze zbiegostwem poddanych regulował układ polsko-litewski z 1352 r. (G. Błaszczuk, *op. cit.*, s. 156, 157).

⁴⁸ Od 1413–1414 r. (*Słownik historyczny*, s. 62; APL, KZL, sygn. 1, s. 64).

⁴⁹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, nr 1698. Nie notują jej źródła jeszcze w początkach XVII w. (cf. W. Czarnecki, *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w ziemi chełmskiej do początku XVII w.* „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2, s. 29–89).

⁵⁰ Wbrew lokalnej legendzie datującej pierwszą wzmiankę o Łopienniku na XIII w. (rzekome zwycięstwo księcia Leszka Czarnego nad Jaćwingami pod tą wsią lokalizują autorzy internetowych informacji o Łopienniku) wieś ta musiała powstać po 1359 r. w miejscu, gdzie w opisie delimitacji komisja przekracza Łopę (tj. rzekę płynącą z Krzywego stoku do młyna w Dobryniowie) i gdzie sięgają granice między Suchodołami a Stężycą. Między tymi wsiami nie ma Łopiennika, który pojawia się w źródłach w 1416 r., gdy w sądzie ziemskim lubelskim zanotowano, że rektor kościoła w Krasnymstawie naganiał [szlachectwo] *Albertum etc. de Lopennik*, twierdząc, że jest wieśniakiem (APL, KZL, sygn. 3(10) [w nawiasie dawna sygnatura księgi], k. 108; wyd.: W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1911/1912, 3, nr 31). W 1426 r. królewski Łopiennik otrzymał przywilej lokacji na prawie niemieckim i przez następne stulecia funkcjonował jako wieś graniczna prężnie rozrastająca się i wkrótce podzielona na dwie osady o nazwach Łopiennik Lacki i Łopiennik Ruski (W. Czarnecki, *Sieć*, s. 23, 24, 44).

⁵¹ Wieś usytuowana między Suchodołami a Częstoborowicami w źródłach pojawia się w 1451 r. jako własność Piotra z Suchodołów przy okazji rozgraniczenia jego dóbr od posiadłości Mikołaja z Częstoborowic (APL, KZL, sygn. 6(4), k. 35v; *Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku*, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934, s. 63), w 1453 r. włączona do

Krzywego⁵², Orchowca⁵³, Izdebną⁵⁴, Rudki (?), Popławów (?) i Poperczyna⁵⁵. Moment ich powstania mógł przypadać jeszcze na XIV w., gdyż zobowiązania wynikające z ujęcia granicy w 1359 r. najpewniej straciły moc kilka lub kilkanaście lat później, ponieważ w 1366 r. na nowo wybuchł konflikt polsko-litewski zakończony wprawdzie układem pokojowym, wznowiony jednak po śmierci Kazimierza Wielkiego w 1370 r.⁵⁶ W tym czasie nie można wykluczyć, że pojawić się mogły inicjatywy związane z umacnianiem obronności pogranicza poprzez osiedlanie przez Kazimierza Wielkiego rycerstwa; akcja znana z innych części ziemi lubelskiej⁵⁷ mogła objąć część wspomnianej wcześniej wsi Dąbie

nowo erygowanej parafii w Biskupicach (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta Officialia, t. 60, s. 637).

⁵² Wspomniany w dokumencie granicznym Krzywy stok najpewniej dał nazwę wsi Krzywe powstałej przed 1439 r., gdy Piotr dziedzic z Suchodołów toczył proces przed sądem królewskim z kmieciem Marcinem *de Crziue* (Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, фонд 1759, вопіс 2, справа 1а, к. 330v), a w latach 1478–1483 Jan Krzywski *heres de Krzywe* sądził się z Żegotą Suchodolskim o różne szkody: zaoranie pszenicy na jego roli w Krzywem, zabranie siana, zajazd z 20 szlachty i 20 nieposesjonatami i zajęcie nowin w Krzywem (APL, KZL, sygn. 2(5), k. 83, 160, 191v; sygn. 9, k. 245v, 309, 333); spory zakończyła ugoda i wyznaczenie granicy między Suchodołami a Krzywem (sygn. 9, k. 374).

⁵³ W 1406 r. wzmiankowany jest tylko *rivulus Orchowicz* na północ od Gorzkowa (*Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, nr 1698), zaś wieś królewska Orchowiec powstała przed 1443 r., kiedy otrzymali ją wraz z przywilejem na prawo niemieckie bracia Jakub i Jan za zasługi ich ojca (W. Czarnecki, *Szlachta*, s. 32, 33). W 1483 r. granica między Suchodołami a Krzywem zaczynała się od kopca granicznego między Krzywem a Orchowcem (APL, KZL, sygn. 9, k. 374).

⁵⁴ W 1443 r. donacja Orchowca (vide: przyp. poprzedni) obejmowała też las Izdeбно, a w 1483 r. rowem istbienskim biegła granica Suchodołów z Krzywem (APL, KZL, sygn. 9, k. 374), zatem możliwe jest istnienie też wsi Izdeбно.

⁵⁵ Nie można wykluczyć, że wymienione w 1406 r. przy okazji wytyczania granic Gorzkowa i Poperczyna, nadanych podkanclerzemu Mikołajowi, *villa Ruthka* i *villa Poplawy* (*Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, nr 1698) nie istniały; są to jedyne o nich wzmianki, co nasuwa podejrzenie, że to błędny odczyt w kopii słowa odnoszącego się do doliny (*vallis*): granica na wschód od Gorzkowa biegła „ad villam Ruthka, que vallis Ruthka iacet inter dictam silvam Przesznyegow et inter hereditatem Chorupnik ex una parte. Ex alia vero parte dicte hereditates Gorzkow et Popirczyn habebunt incipiendo a fluvio Wielyebicz sic rectificando per medium villis nominate Poplawy [...]”.

⁵⁶ G. Błaszczuk, *op. cit.*, s. 159–163.

⁵⁷ A. Sochacka, *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, „Rocznik Lubelski” 1983/1984, 25/26 – przedruk: eadem, *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 129–155. Cf. J. Rajman, *Spółczesność gotowe do wojny*, w: J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 129–175.

nad Giełczwią, gdzie liczna uboga szlachta zamieszkiwała w początku XV w.⁵⁸ Model takiego osadnictwa kontynuował Władysław Jagiełło⁵⁹, zatem drobne rycerstwo w Dąbiu mogło pojawić się też z woli tego króla w końcu XIV w. Widoczne zagęszczenie osadnictwa w badanym rejonie dokonało się zapewne po ostatecznym przyłączeniu ziemi chełmskiej do Królestwa Polskiego w 1387 r.⁶⁰ Na proces ten mogło mieć też wpływ funkcjonowanie już w 1359 r. drogi publicznej (*gosczińcza*) z Pielaszkowic *usque ad Sburgel* przecinającego zapewne granicę w kierunku południowym lub południowo-wschodnim, niewykluczone, że tożsamego z drogą królewską z Żukowa do Żółkwi wspomnianą w 1406 r.⁶¹

Powstanie nowych osad nie zaburzyło granicy wyznaczonej w 1359 r., gdyż od 1387 r. stała się ona granicą administracyjną w obrębie Królestwa Polskiego, a dalsze delimitacje dotyczące granic owych osad nie naruszały podziału na ziemię lubelską i chełmską⁶².

Ujechana w 1359 r. granica miała około 20–30 km długości. O ile dość zrozumiałe jest rozpoczęcie odnawianego odcinka od doliny Wieprza, rzeki na tyle dużej, że mogła stanowić barierę osadniczą, to punkt końcowy ujazdu wymaga wyjaśnienia przyczyny zakończenia akcji między Pielaszkowicami a Żółkwią. Zdaniem Dariusza Wróbla dalszy ciąg zachodniej granicy ziemi chełmskiej nie dotyczył sąsiedztwa z ziemią lubelską, tylko z obszarem podległym jeszcze w tym czasie innemu ośrodkowi władzy, np. w Zawichoście, dawnej kasztelanii, której granice odzwierciedla kształt utworzonego w XII w. archidiakonatu zawichojskiego sięgającego właśnie do kresu interesującego nas rozgraniczenia⁶³, czyli

⁵⁸ *Ibidem*, s. 151.

⁵⁹ A. Sochacka, *Drobna*, s. 140 i nn.

⁶⁰ K. Myśliński, *Król Władysław Jagiełło – inicjator lokacji miasta Chełma*, w: *Chełm i Chełmskie w dziejach*, red. R. Szczygieł, Chełm 1996, s. 297; J. Tegowski, *Sprawa ruska w stosunkach Siemowita IV z Władysławem Jagiełłą*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 1994, 2, s. 117–120; idem, *Pierwsze*, s. 35–36.

⁶¹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, nr 1698.

⁶² Np. w 1406 r. granica Gorzkowa i najpewniej nowo lokowanej na jego gruntach wsi Poperczyn dochodziła do wymienionych w 1359 r. granicznych punktów: sinieckiego dołu (tu strumień Siniec) i strumienia Besk (tu Beszek) – *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, nr 1698. Królewski Łopiennik powstał między graniczącymi ze sobą w 1359 r. Suchodołami a Stężycą najpewniej po obu stronach starej granicy (stąd późniejszy podział na Łopiennik Lacki i Ruski). Co ciekawe, w latach 1975–1978 granica woj. lubelskiego z województwami chełmskim i zamojskim na odcinku nas interesującym była identyczna jak w 1359 r. (Mapa krajoznawczo-samochodowa *Województwa chełmskie, lubelskie i zamojskie*, Warszawa–Wrocław 1983).

⁶³ [D. Wróbel], *Chrzanów. Przynależność administracyjna*, Centrum Badań nad Historią Regionalną i Lokalną, <https://lubelskie-encyklopedia.pl/index.php/2023/06/27chrzanow>

dalej mogły nie sięgać kompetencje starosty lubelskiego. Innym rozwiązaniem tej kwestii może być wskazanie, że wyznaczono tylko odcinek, gdzie wobec zagęszczającego się osadnictwa narastały konflikty między sąsiednimi wsiami, a ich dziedzice byli zainteresowani rozstrzygnięciem sporów. Mniej zaludnione obszary przygraniczne nie wymagały jeszcze przypominania pierwotnego zasięgu pożytków poszczególnych wsi⁶⁴.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

Acta Officialia, t. 60.

Archiwum Państwowe w Kielcach:

Archiwum Małachowskich, sygn. 258.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Księgi Ziemskie Lubelskie, sygn. 1, 2, 3, 6, 9.

Natsyyanal'ny histarychny arkhiv Byelarusi, Minsk [Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск]:

fond [фонд] 1759, вопіс [вопіс] 2, sprava [справа] 1a.

Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie"

sygn. 2370, t. I.

Printed sources (Źródła drukowane)

Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934.

[dostęp: 01.12.2023]. Problem podległości administracyjnej południowych obszarów ziemi lubelskiej we wczesnym średniowieczu pozostaje wciąż w sferze dyskusji, w której mieści się pogląd D. Wróbla. Metody i stan badań („sondażowo”) nad kwestią terytorialności kasztelanii i związku granic administracji kościelnej z zasięgiem świeckich ośrodków władzy przedstawił T. Giergiel, *Problematyka badawcza i metody rekonstrukcji krajobrazu historyczno-politycznego – przykład kasztelanii*, w: *Nauki*, s. 211–237.

⁶⁴ Charakterystyczny jest przykład granic lubelskich posiadłości klasztoru benedyktynów z Sieciechowa położonych przy granicy z Rusią tworzonej przez naturalną barierę Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, gdzie dopiero w latach sześćdziesiątych XV w. mnisi po długim procesie o rozgraniczenie jego Łęcznej Mniskiej (dziś Puchaczów) od Cycowa w ziemi chełmskiej uzyskali delimitację poszerzoną w 1495 r. o granice z chełmskimi Janowicami, Siedliszczami i Świerszczowem (W. Czarnecki, *Szlachta*, s. 132; W. Czarnecki et al., *Dzieje Cycowa – wsi, dóbr, parafii, gminy, szkół*, Cyców 2010, s. 38). Podobnie między królewską wsią Białka w ziemi lubelskiej a Chojnem w ziemi chełmskiej rozciągał się teren bagieny i dopiero w 1508 r. oznaczyli ją królewscy komisarze (Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie, sygn. 2370, t. I, k. 16). Zestawienie wiadomości o rozgraniczeniach dóbr na granicy ziem lubelskiej i chełmskiej w XV i początkach XVI w. vide: W. Czarnecki, *Kształtowanie*, s. 19.

- Rachunki żupne bocheńskie z lat 1394–1421*, wyd. J. Karwasińska, „Archiwum Komisji Historycznej PAU” 1939, 15.
- Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, wyd. W. Semkowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1911/1912, 3.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, *Dokumenty z lat 1211–1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 6, *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.

Studies (Opracowania)

- Błaszczyk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1, *Trudne początki*, Poznań 1998.
- Czarnecki W., *Kształtowanie podstaw terytorialnych ziemi chełmskiej w średniowieczu i jej krajobraz naturalny*, „Rocznik Chełmski” 2007, 11.
- Czarnecki W., *Nobiles Chelmenses. Wybrane rodziny w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności. Studia osadniczo-genealogiczne*, Stary Toruń 2016.
- Czarnecki W., *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w ziemi chełmskiej do początku XVII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2.
- Czarnecki W., *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, „Rocznik Chełmski” 1997, 3.
- Czarnecki W., *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012.
- Czarnecki W., Figiel G., Gurba J., Śladkowski W., *Dzieje Cycowa – wsi, dóbr, parafii, gminy, szkół, Cyców* 2010.
- Dziedzic L., *Relikty plemiennych struktur terytorialno-sąsiedzkich w dokumencie granicznym z 1359 r.*, „Nestor. Czasopismo-Artystyczne” 2018, 1 (43).
- Gąsiorowski A., *Państwo i społeczeństwo późnośredniowiecznej Polski. Pisma wybrane*, red. T. Jurek, A. Kozak, Warszawa–Poznań 2022.
- Gąsiorowski A., *Początki sądów grodzkich w średniowiecznej Polsce*, w: A. Gąsiorowski, *Państwo i społeczeństwo późnośredniowiecznej Polski. Pisma wybrane*, red. T. Jurek, A. Kozak, Warszawa–Poznań 2022 [przedruk z „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, 26, 2].
- Gąsiorowski A., *Urzędnicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970.
- Giergiel T., *Problematyka badawcza i metody rekonstrukcji krajobrazu historyczno-politycznego – przykład kasztelanii*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2013.
- Hurbyk A., *Wspólnota wiejska na Ukrainie w XIV–XVIII w. Ewolucja podstawowych form społeczno-terytorialnych*, „Przegląd Historyczny” 1999, 90, 1.
- Janeczek A., *Granice a procesy osadnicze: średniowieczna Ruś Halicka w polu interferencji*, w: *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, red. M. Parczewski, S. Czopek, Rzeszów 1996.
- Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa 1993.
- Jawor G., *Imigranci ruscy i wołoscy we wsiach województwa lubelskiego w późnym średniowieczu (XIV–XV w.)*, „Annales UMCS. Sectio F” 1988/1989, 43/44.
- Jawor G., *Spółeczności chłopskie w ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, Lublin 2009.
- Jop R., *W sprawie metod badania granic średniowiecznych*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2013.
- Kiersnowski R., *Znaki graniczne w Polsce średniowiecznej*, „Archeologia Polski” 1960, 5, 2.

- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Maleczyński K., *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783*, Lwów 1938.
- Mapa topograficzna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Rzeszów 2011.
- Marzec A., *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Matuszewski J.S., *Vicinia id est... Poszukiwania alternatywnej koncepcji staropolskiego opola*, Łódź 1991.
- Matuszewski J., *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936.
- Modzelewski K., *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego*, wyd. 2, Poznań 2000.
- Myśliński K., *Król Władysław Jagiełło – inicjator lokacji miasta Chełma*, w: *Chełm i Chełmskie w dziejach*, red. R. Szczygieł, Chełm 1996.
- Nawrocki S., *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*, Poznań 1998.
- Paszkiewicz H., *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925 [przedruk Kraków 2002].
- Rajman J., *Spółceństwo gotowe do wojny*, w: J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 2000.
- Rozwałka A., *Naturalne i kulturowe warunki kształtowania się osadnictwa na przykładzie dwóch nadgranicznych parafii ziemi lubelskiej w średniowieczu*, w: *Środowisko – człowiek – cywilizacja*, t. 2, red. L. Domańska, P. Kittel, J. Forsyjak, Poznań 2009.
- Skupieński K., *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 1997.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983.
- Słownik języka polskiego*, t. 4, red. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1908.
- Słownik języka polskiego*, t. 6, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1915.
- Słownik staropolski*, t. 3, z. 3, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962.
- Sochacka A., *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, „Rocznik Lubelski” 1983/1984, 25/26.
- Sochacka A., *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014.
- Sochacka A., *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987.
- Stańczyk D., *Pogranicze polsko-ruskie odcinka nadbużańskiego w świetle źródeł ruskich XII–XIV wieku i w historiografii*, w: *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, red. M. Parczewski, S. Czopek, Rzeszów 1996.
- Supruniuk A., *Mazowsze Siemowitów (1341–1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010.
- Swieżawski A., *Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1997.
- Szyska J., *Kształtowanie się podziałów terytorialnych Rusi Czerwonej na przykładzie ziemi lwowskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2011, 3 (7).
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999.
- Tęgowski J., *Sprawa ruska w stosunkach Siemowita IV z Władysławem Jagiełłą*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 1994, 2.
- Tyszka P., *O metodzie badań nad średniowiecznymi granicami lokalnymi*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1995, 43, 4.

- Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka et al., Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Wołoszyn M., *Między Gniezmem, Krakowem a Kijowem. Archeologia o wczesnośredniowiecznych relacjach polsko-ruskich i formowaniu polsko-ruskiego pogranicza*, w: *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej – pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*, red. M. Dębiec, M. Wołoszyn, Rzeszów 2007.
- Wroniszewski J., *Ród Rawców. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992 („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1992, 85, 1).
- [Wróbel D.], *Chrzanów. Przynależność administracyjna*, Centrum Badań nad Historią Regionalną i Lokalną, <https://lubelskie-encyklopedia.pl/index.php/2023/06/27chrzanow> [dostęp: 01.12.2023].
- Wyrozumski J., *Zagadnienie niewoli w późnym średniowieczu polskim*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 2, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1982.

NOTA O AUTORZE

Anna Sochacka – dr hab., profesor emerytowany Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Badaczka historii społecznej i politycznej Polski późnośredniowiecznej, zwłaszcza kształtowania się wspólnot szlacheckich i elit politycznych rządzących w tej epoce. Dorobek naukowy autorki obejmuje również prace dotyczące historii regionalnej Lubelszczyzny (procesów osadniczych, dziejów wielu miast i wsi w średniowieczu) oraz edycje źródłowe ksiąg sądowych i dokumentów. Współautorka opracowań słownikowych i spisów urzędników małopolskich i podolskich. Wybrane publikacje: *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego* (Warszawa 1986, współautorzy: S. Wojciechowski, R. Szczygieł); *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu* (Lublin 1987); *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów Czyżowskich w średniowieczu* (Lublin 1993); *Regimen, dominium, societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel (Lublin 2014).

ABOUT THE AUTHOR

Anna Sochacka – PhD with habilitation, professor emeritus at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. A researcher of the social and political history of late medieval Poland, in particular the formation of noble communities and political elites ruling in that epoch. Her scientific output also includes works on the regional history of the Lublin region (settlement processes, history of many towns and villages in the Middle Ages) and source editions of court books and documents. Co-author of dictionary studies and lists of Lesser Poland and Podolia officials. Selected publications: *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego* (Warszawa 1986, co-authors: S. Wojciechowski, R. Szczygieł); *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu* (Lublin 1987); *Jan z Czyżowa namiestnik Władysław Warneńczyk. Career of the Półkoza Czyżowski family in the Middle Ages* (Lublin 1993); *Regimen, dominium, societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel (Lublin 2014).